

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВВНЗ

Стаття присвячена актуальній проблемі фахової підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ на засадах компетентнісного підходу. Автором здійснено ґрунтовний аналіз теоретичних основ дослідження і доведено визначальну роль культуротворчості для формування компетентних військових педагогів. Крім того, було з'ясовано, що для розвитку культуротворчої компетентності принципово важливим є створення необхідних психолого-педагогічних умов, що сприятимуть активізації творчих можливостей майбутніх фахівців, розвитку уяви, образного мислення, набуттю комунікативно-діалогових умінь, самовихованню особистості.

Ключові слова: культуротворчість, компетентність, культуротворча компетентність викладачів ВВНЗ.

Стаття присвячена актуальній проблемі професійної підготовки преподавателей ВВУЗ на основе компетентностного подхода. Автором осуществлен обстоятельный анализ теоретических основ исследования и доказано определяющую роль культуротворчества для формирования компетентных военных педагогов. Кроме того, было выяснено, что для развития культуротворческой компетентности принципиально важным является создание необходимых психолого-педагогических условий, способствующих активизации творческих возможностей будущих специалистов, развитию воображения, образного мышления, приобретению коммуникативно-диалоговых умений, самовоспитанию личности.

Ключевые слова: культуротворчество, компетентность, культуротворческая компетентность преподавателей ВВУЗ.

Постановка проблеми. Осягнення світової культурної спадщини набуває важливого значення для підготовки військових педагогів, формування у них гуманістичного світогляду, морально-етичних цінностей, естетичних смаків і культури спілкування. Викладач ВВНЗ має володіти не лише фаховими знаннями та вміннями, але й культурним досвідом, здатністю примножувати його, використовувати виховний потенціал мистецтва і творчості у власній професійній діяльності.

Актуальність статті зумовлена суперечностями між традиційною системою вищої військової освіти, що ґрунтується на сциєнтистському підході, та вимогами до підготовки компетентного військового професіонала. Традиційна вузівська практика зорієнтована на опанування професійних знань, умінь і навичок, що значно обмежує освітній процес, не дозволяє сформувати у фахівців готовність до професійної діяльності.

Дослідження психолого-педагогічних умов розвитку культуротворчої компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ на основі світової культурної спадщини до останнього часу не було предметом окремого наукового дослідження, що зумовлює актуальність цієї розвідки, її теоретичне і практичне значення.

Мета статті полягає у з'ясуванні концептуальної відмінності між культуротворчим та культурологічним

підходами, у визначенні психолого-педагогічних умов формування культуротворчої компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові засади порушеної проблеми закладені у працях учених, які розробляли методологію гуманістичного знання: М. Бахтіна, В. Біблера, А. Дістерверга, Л. Виготського, С. Рубінштейна, В. Роменця та інших. В обґрунтуванні культуротворчої компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ враховувалися праці Е. Зейера, Л. Мігіної, Н. Кузьміної, Ю. Татура, А. Валіцької, А. Вігченка, О. Жорнової, Л. Мірошніченко та інших.

Дослідження феномену культуротворчості дозволило виявити певні розходження в розумінні культури та її впливу на особистість. Прибічники культурологічного підходу під поняттям "культура" розглядають і сукупність матеріальних та духовних цінностей, і духовне життя суспільства, і спосіб людської діяльності. Цей підхід відзначається об'єктивним характером впливу на людину за допомогою кращих здобутків світової культури.

Представники культуротворчого підходу не схильні вважати культуру як щось самоцінне і самодостатнє, а тому діяльність людини вони витлумачують як таку, що спрямована на творчість, саморозвиток і самореалізацію. Основою цього підходу є суб'єктивність, результатом творчої

діяльності має стати самотворення особистості.

Концептуальні засади культуротворчості були закладені у працях таких видатних філософів, як М. Бахтін, В. Біблер, Ю. Борев, М. Бубер та інших.

Найсуттєвіший внесок у дослідження порушеної проблеми здійснив російський учений М. Бахтін, який розробив концепцію існування культури у формі діалогу.

На відміну від М. Бахтіна, який стверджував, що діалог виникає у тексті, В. Біблер довів, що діалог виникає перш за все у мисленні, тобто внутрішньому світі людини. Згідно з В. Біблером, вступаючи у діалогічне спілкування з минулими культурами, комуніканти висловлюють власний погляд на навколишній світ, знаходять своє місце у ньому, а мислення людини продукує новий культурний продукт. Учений визначив, що важливу роль у залученні людини до культуротворчості одночасно з філософією відіграє мистецтво слова.

Висловлена думка знаходить своє підтвердження у працях авторитетних зарубіжних і вітчизняних психологів, педагогів. Зокрема, А. Дістерверг вважав, що недоцільно протиставляти природовідповідний та культуровідповідний підходи до виховання особистості, адже тільки їхня єдність забезпечує досягнення освітньо-виховної мети. Обґрунтовуючи аналітичний метод у психології, Л. Віготський довів, що мистецтво відіграє таку ж саме важливу роль, як і наукове пізнання. Будь-який художній твір, за Л. Віготським, є особливим способом пізнання, що органічно поєднує емоційні та інтелектуальні складові.

На винятковому значенні творів художньої літератури для розвитку особистості наголошував С. Абакумов. Російський учений розглядав поезію як один із способів пізнання, що "... немовби "поповнює" наше життя, широко розкриває межі людського досвіду, збільшує суму наших знань..." [1, с. 10].

Основи гуманістичної педагогіки та психології були закладені у відомому творі В. Сухомлинського "Серце віддаю дітям". Культуротворчість була визначена вітчизняним педагогом як культура розуміння, що безпосередньо пов'язана із культурою мовлення, емоційною культурою.

У тому, що читання нерозривно пов'язане з культуротворчою діяльністю людини, був глибоко переконаний В. Асмус. Учений зазначав, що аби читання стало творчим процесом, необхідно враховувати

ставлення читача до прочитаного, усвідомлення ним того, що зображене у творі є лише образом. В. Асмус довів, що створення нових культурних продуктів у процесі читання можливе лише за наявністю минулого досвіду людини.

Психологічні аспекти досліджуваної проблеми знайшли ґрунтовне висвітлення у науковій спадщині В. Роменця. У працях "Психологія творчості", "Теорія вчинку і шляхи розвитку психології ХХ століття" дослідник зауважив, що людина знаходить свій вищий рівень індивідуалізації у двох формах: ідеальній (виражається у світогляді людини) та вищій практичній формі (відображається у вчинках особистості). Аналізуючи світогляд особистості як наукову картину світу, що об'єктивно відображає дійсність, учений наголосив на його винятковості, адже лише спираючись на дійсні закони природи, людина може використовувати їх для свого власного блага й розвитку. У контексті нашого дослідження важливими є такі наукові положення В. Роменця:

1. Попереднє створення продуктів діяльності можливе, головним чином, тільки завдяки творчій уяві. Скільки б людина не розмірковувала, якби палко не бажала б чогось, без уяви вона не зрушить з місця ні у теорії, ні в практиці.

2. Творча фантазія має знайти здоровий вихід у людських вчинках.

3. Усім видам творчості – технічній, художній, науковій – насамперед властиві дві взаємопов'язані форми втілення: побудова гіпотези і проведення відповідного мисленнєвого експерименту [6, с. 763-771].

Теорія вчинку В. Роменця заснована на думці, що кожний учинок є творчим процесом, у якому людина створює та виявляє свою моральність. Механізм звернення вчинку включає у себе такі важливі етапи, як ситуація, мотивація, дія і післядія. Науковець визначає, що кожен учинок вимагає суб'єктивної готовності, яка формується перш за все в уявленні того, що треба здійснити. Таким чином, учинок потребує певного моделювання у свідомості особистості, а це вимагає наявності у людини уяви (фантазії). Сутність цього поняття вчений розкриває через співставлення з іншими психічними процесами і доводить, що уява підтримує стан уваги, знаходиться у нього на службі, вона нерозривно пов'язана з пам'яттю.

Для розкриття сутності окресленого поняття важливе значення набуло

дисертаційне дослідження О. Жорнової “Теоретико-методологічні засади формування культуротворчості студентів університетів”, у якому доведено, що поняття “культуротворення” та “культуротворчість” мають різне смислове навантаження. Зокрема, під “культуротворенням” дослідниця розуміє діяльність, орієнтовану на збереження і примноження культури, тоді як “культуротворчість” спрямована на розкриття творчого потенціалу особистості. О. Жорнова визначає, що формування культуротворчості може відбуватися шляхом здійснення впливів на соціальну і культурну реальності особистості.

А. Валіцька запропонувала модель освітнього процесу, метою якого є становлення особистості в культурі і для культури. Вчена акцентувала увагу на тому, що, на відміну від культурологічного підходу, де навчальний процес будується за логікою культури, у культуротворчому освітньому середовищі становлення особистості відбувається на основі культурного досвіду. А. Валіцька визначила роль учителя як суб’єкта педагогічної творчості, що становить зразок сучасної гуманістичної культури. Саме вчитель задає алгоритми спілкування, розвивається у навчальному діалозі та несе особисту відповідальність за результат освітнього процесу: “Особливість професійної компетентності вчителя культуротворчої школи полягає у тому, що він розуміє місце свого предмета у досягненні загальної мети – побудови цілісного світу на кожному віковому етапі, свідомо та вільно застосовує завдання інтегративного характеру” [2, с. 12]. Сучасний учитель, згідно з А. Валіцькою, має володіти новим типом педагогічного мислення і новими методами діяльності – він повинен продукувати знання (на відміну від репродуктивного типу мислення), творчо підходити до вирішення завдань, бути здатним і готовим до самостійного конструювання цілісного освітнього процесу.

На основі проведеного аналізу сучасної професійної підготовки військових педагогів ВВНЗ дійшли висновку, що у вищій військовій школі сьогодні домінує культурологічний підхід, спрямований на розширення знань слухачів про закономірності культурного процесу. Однак перехід на компетентнісну модель навчання передбачає не лише опанування найважливіших досягнень зарубіжної і вітчизняної культури, але й активну творчу діяльність усіх суб’єктів освітнього процесу.

Серед основних умов формування педагогічної компетентності дослідники виокремлюють креативність мислення, відчуття нового, високий рівень загальної і професійної культури. На думку Ю. Татура, компетентність сучасного фахівця охоплює сукупність умінь, морально-вольові якості, мотивацію і прагнення. Компетентний спеціаліст не лише знає, як зробити (уміння), але й може обґрунтувати своє рішення, “здатен здійснити правильний вибір з арсеналу своїх умінь, який найкраще підходить до вирішення ситуації” [7, с. 7]. Дослідник визначає, що компетентність фахівця з вищою освітою – це виявлення ним на практиці прагнення і здатності, готовності реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості) для успішної творчої (продуктивної) діяльності у професійній та соціальній сфері, усвідомлення її соціальної значущості та особистісної відповідальності [7, с. 9]. Провідного значення для нашого дослідження набуває твердження про те, що найважливішою функцією сучасного фахівця є здатність до творчості.

Майбутній військовий педагог з урахуванням покладених на нього обов’язків повинен володіти дослідницькими вміннями, вивчати, узагальнювати й упроваджувати у навчальний процес передовий педагогічний досвід, освітні інновації, формувати у своїх вихованців ціннісні орієнтації, розвивати гуманістичне мислення, творчі здібності.

Викладач вищої військової школи у своїй педагогічній діяльності повинен орієнтуватись не стільки на відтворення відомого, скільки на розроблення нового, актуального як у професійному, так і в особистісному плані змісту. Для набуття викладачем ВВНЗ культуротворчої компетентності необхідно забезпечити цілеспрямований вплив на таких підструктурах особистості:

1. Мотиваційно-ціннісна (мотиви, інтереси, потреба в самореалізації; творча позиція).

2. Емоційно-естетична (багатство почуттів; яскравість і нестандартність естетичних вражень; здатність до емоційного відгуку, співпереживання, співучасті, значущий емоційно-чуттєвий та естетичний досвід).

3. Когнітивно-рефлексивна (здатність до критичного аналізу власної діяльності, генерування нових ідей, обґрунтування шляхів і підходів до їх практичного втілення);

4. Інтерпретаційна (здатність цілісно пояснювати й витлумачувати педагогічні явища, давати їм обґрунтовану власну оцінку, вдало використовувати при цьому

художні приклади, порівняння, прийоми узагальнення і творчого втілення).

5. Комунікативна (здатність до художньої комунікації, відкритість до діалогу, наукової полеміки).

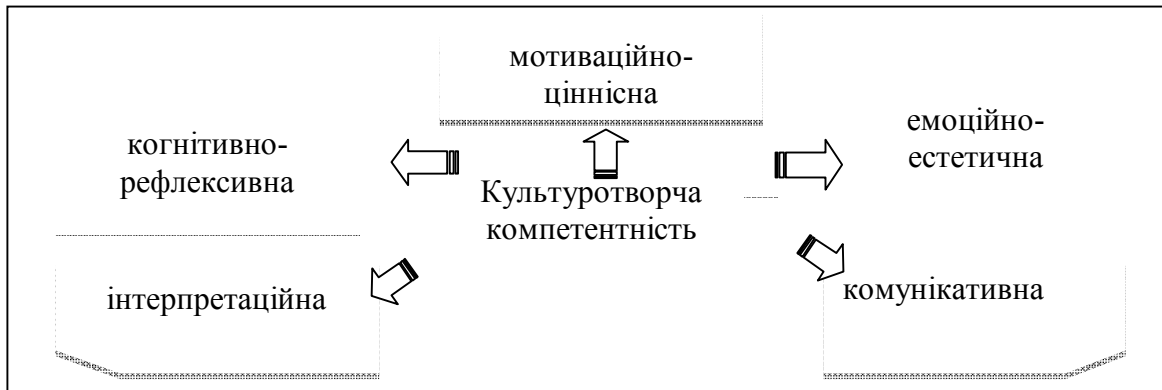

Рис. 1. Підструктури культуротворчої компетентності викладача ВВНЗ

Методологічно значущими для дослідження психолого-педагогічних умов розвитку культуротворчої компетентності особистості у процесі навчання є розвідки А. Вітченка, В. Доманського, Л. Мірошніченко, О. Ісаєвої, Є. Пасічника, Л. Токмань та інших.

Аналізуючи творчу діяльність педагога, Л. Мірошніченко наголошує на тому, що у кожній особистості закладені невичерпні джерела творчості, які у процесі навчання треба розкрити й розвинути вчителю: “творчість учителя – це виснажлива (якщо згадати відоме поняття “муки творчості”) і радісна (творче натхнення та його здобутки) цілеспрямована діяльність, наслідком якої стане навчання і виховання всебічно розвиненої особистості”. Важливим засобом формування гуманістичних якостей людини вчена визначає літературу, яка “...відкриває перед читачами унікальні можливості для виховання культури почуттів і переживань...” [5, с. 20].

Проблема діалогу автора і читача знайшла своє відображення у працях російського науковця В. Доманського. Способом пізнання світу та самовизначення особистості, всезагальним шляхом до засвоєння духовно-ціннісних основ життя вчений визначає “діалог культур” та “діалог у культурі”. В. Доманський розробив педагогічну технологію “входження” реципієнта у літературний текст та його тлумачення під час навчального діалогу. Повністю поділяємо думку науковця про те, що пізнавальна діяльність перш за все пов’язана з когнітивними (мисленневими) процесами у свідомості реципієнта, у “розшифруванні” кодів, змістів, символів тексту, осягненням його філософсько-

естетичних ідей. Метою рецептивно-естетичної діяльності дослідник визначає духовний зв’язок читача з автором та його героями, який виявляється в емоційному відгуку, співпереживанні, співучасті до подій зовнішнього і внутрішнього життя. У результаті рецепції тексту в уяві читача вибудовується ще один текст – його інтерпретація.

Ідеї формування інтерпретаційних умінь і навичок у процесі “оживлення” й осучасненні мистецтва в особистісному розвитку творця-інтерпретатора розкриває А. Вітченко. На підставі ґрунтовного аналізу наукових і мистецьких концепцій інтерпретування науковець доводить, що головні завдання інтерпретаційного процесу полягають в актуалізації художнього твору у суспільно-історичному та індивідуально-ціннісних вимірах. У монографії “Теорія і технологія формування інтерпретаційної компетенції старшокласників у процесі вивчення світової драматургії” він визначає поняття “інтерпретаційна компетенція” як “певний рівень читацької підготовки, що дозволяє особистості на основі сформованого досвіду, набутих знань, умінь, навичок тлумачити драматичний твір у контексті його різноманітних інтерпретацій, знаходити у прочитаному індивідуальні творчі рішення (слово – образ – дія)”, спираючись при цьому на читацькі, глядацькі та художньо-виконавські показники [3, с.128].

Наголошуючи на багатоаспектності мети та завдань літературної освіти, О. Ісаєва у монографії “Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури” підкреслює важливість оволодіння прийомами інтерпретації під час читацької

діяльності, що активізують розвиток особистості на таких рівнях:

- інтелектуальний (засвоєння певної суми знань);
- естетичний (розвиток почуттів, отримання естетичних вражень від читання);
- особистісний (пізнання себе через читання, виховання власних читацьких потреб, інтересів, смаків);
- практичний (реалізація отриманих знань, набуття читацьких умінь та навичок) [4, с. 10].

Важливою думкою, яку розвивають у своїй праці вчені, є залучення читача до повторного прочитання твору, що дасть змогу збагатити життєвий та естетичний досвід особистості.

Висновки. Ретельний аналіз наукових праць свідчить, що сутність людської діяльності щодо творення культури у психолого-педагогічній науці презентована культурологічним та культуротворчим

підходами. На основі проведеного дослідження довели, що культурологічний підхід в освіті має поступитися культуротворчому, сутність якого полягає у тому, що на основі сформованих загальнокультурних і фахових знань, естетичного досвіду майбутній викладач набуває здатності до творчої діяльності, самовдосконалення і саморозвитку. Важливу роль при цьому відіграє вивчення творів словесного мистецтва, що виступає підґрунтям духовного розвитку особистості, збагачення її внутрішнього світу, забезпечує сприятливі умови для розвитку культуротворчої компетентності майбутніх військових педагогів.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження вбачаємо в розробленні методичної системи розвитку культуротворчої компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ вищого військового навчального закладу.

Література

1. Абакумов С. Творческое чтение. Опыт методики чтения художественных произведений в школах начального типа [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://internika.org/node/7602>
2. Валицкая А. Новая школа России: культуротворческая модель (главы из монографии) “Вызовы времени” и культуротворческая школа / А. Валицкая // Культуротворческий подход в современном образовании как один из факторов устойчивого развития: материалы Всероссийской научно-практической конференции / Под ред. И. Жерносенко. – Барнаул : АРТИКА, 2007. – С. 7 – 22.
3. Вітченко А. Теорія і технологія формування інтерпретаційної компетенції старшокласників у процесі вивчення світової драматургії / А. Вітченко : монографія. – Луганськ : Шико, 2007. – 326 с.
4. Ісаєва О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : монографія / О. Ісаєва. – К., 2003. – 380 с.
5. Мірошніченко Л. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : підручник для студентів-філологів / Л. Мірошніченко. – К. : Ленвіт, 2000. – 240 с.
6. Роменець В. Історія психології : ХІХ – початок ХХ століття : навч. посібник / В. Роменець. – К. : Либідь, 2007. – 832 с.
7. Татур Ю. Компетентносний підхід в описанні результатів і проектуванні стандартів вищого професійного образования: матеріали ко второму засіданню методологічного семінара. / Ю. Татур. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 16 с.

Zamotaieva N. V., lecturer

THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICFL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF CULTURAL AND CREATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE HIGNER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS LECTURERS

This article covers an actual problem of future university teachers professional training on the principles of competence approach. The author thoroughly analyzes the theoretical principles of the research and proves the significant role of in e cultural creativity in forming competent military teachers. Moreover, it is clears, that the development of cultural and creative competence strongly depends on creation of necessary psychoeducational conditions. These conditions should help specialists to activate their creative skills, develop imagination and creative thinking, achieve communicative skills, and self-educate the personality. The research provs culturae and creative approach in education has to stand back in favour of cultural creativity, which nature consists of gaining me abilities to creative work by teachere, self-development and self-improvement on the ground of general cultural and professional knowledge developed. Learning works of literature plays a significant role. It is me basis for spiritual development of the person, it enriches their inner world, provides with favourable conditions for cultural and creative competence of military future lecturers.

Key words: cultural creativity, competence, cultural and creative competence of the future